

PINARBAŞI İLÇESİNDE (KAYSERİ) NÜFUSUN GELİŞİMİ*

**DEVELOPMENT OF POPULATION IN PINARBAŞI DISTRICT
(KAYSERİ)**

*Fethi Ahmet CANPOLAT***

*Selçuk HAYLI****

Özet:

İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünün Uzunyayla yöresinde yer alan Pınarbaşı ilçesi, 3420 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'deki ilçeler arasında 5., nüfus bakımından ise 2013 yılı itibarıyla 970 ilçe içinde 538. sıradadır. 2004 yılında DPT tarafından hazırlanan sosyo-ekonomik gelişmişlik araştırmasına göre 6 gruba ayrılan ilçeler içinde, gelişmişlik bakımından 4. grupta yer almaktadır.

Pınarbaşı ilçesi, 19. yüzyılın ilk yarısında yoğun olarak gerçekleşen Kafkas göçleri, 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı) göçleri, Fırka-i Islahiye'nin gerçekleştirdiği göç ve iskânlarla bağlı olarak, yüzyılın ikinci yarısında (1861) nüfusun artması sonucunda kurulmuştur.

İlçedeki nüfusun gelişimi 5 aşamaya ayrılabilir. Bunlar; 1527-1563: I. Dinamik Nüfus Artışı, 1563-1730: I. Dinamik Nüfus Kaybı, 1945-1955: İdari Sınır Değişikliklerine Bağlı Azalma, 1955-1985: Durağan Nüfus Artışı, 1985-2015: II. Dinamik Nüfus Kaybı dönemleridir. İlçenin en önemli problemi, nüfus tutma kapasitesini yitirmesidir. Bu nedenle hem köylerde hem de ilçe merkezinde küçülme eğilimi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pınarbaşı, Nüfus Gelişimi, Kırsal, Göç, Kayseri.

Abstract:

The Pınarbaşı district is located in Uzunyayla district of the Upper Kızılırmak section of Central Anatolia. While the district is ranked 5th among the districts of Turkey with an area of 3420 square kilometers, it is in the 538th rank in 970 districts as of 2013 in terms of population. According to the socio-economic development research prepared by the SPO in 2004, the district is included in the 4th group among 6 groups.

The population of Pınarbaşı was increased due to the immigration of Caucasus, the migration of 93 War (1877-1878 Ottoman Russian War) and the

* Bu çalışma, “Pınarbaşı İlçesinin (Kayseri) Beşerî ve İktisadi Coğrafyası” başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü – Elazığ
facanpolat@firat.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü – Elazığ
shayli@firat.edu.tr

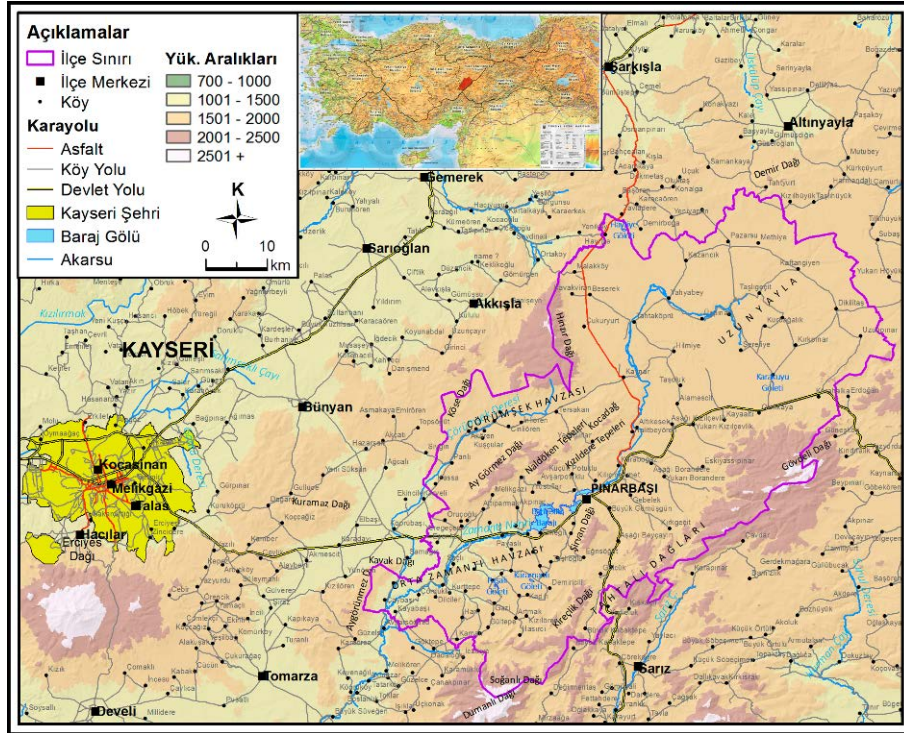
migration and settlement of the Fırka-i Islahiye in the first half of the 19th century. As a result, the district was established in 1861.

The development of the population in the district can be divided into 5 phases. These; 1527-1563; I. Dynamic Population Growth, 1563-1730; I. Dynamic Population Loss, 1945-1955; Decline due to Administrative Boundary Changes, 1955-1985 Stable Population Increase, 1985-2015; II. Dynamic periods of demographic loss. The most important problem is that the county has lost its population holding capacity. For this reason, there is a tendency to shrink in both the villages and the district center.

Key words: Pınarbaşı, Development of Population, Rural, Migration, Kayseri.

GİRİŞ

Coğrafya biliminde bütün konuların öznesi insan olduğu gibi, bütün mekânsal düzenlemeler ve değişiklikler de nüfusa bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum nüfusun analiz edilip, değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Nüfusun seyri/hareketleri, nüfusun büyüklüğü, yapısı/biçimi ile dağılışı/yoğunluğu nüfusun temel değişkenlerini oluşturmaktadır.

Harita 1: Pınarbaşı İlçesinin (Kayseri) Lokasyon Haritası

Pınarbaşı ilçesi, Kayseri ilinin doğusunda KD-GB istikametli bir uzanış göstermekte ve kabaca bir dikdörtgene benzemektedir. İlçe'nin tamamı İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünde, Doğu Torosların batı kısmında, Tahtalı dağları ile Hınzır dağı arasında yer alan Uzunyayla platosunun büyük bir kısmı (Zamantı Çayı Yukarı Havzası) ile beraber Zamantı Çayı'nın orta çıkırını kapsamaktadır. Güneyindeki Tahtalı Dağlarıyla Yukarı Fırat Bölümü ve dolayısıyla Doğu Anadolu bölgesinden ayrılmaktadır.

İlçe kuzeyinde Sivas'a bağlı Şarkışla ve Altınyayla ve Kangal İlçeleriyle, doğusundaki Sivas'a bağlı Gürün İlçesi ile doğu ve güneyden Kayseri'ye bağlı Sarız ilçesi ile güneyden Kayseri'ye bağlı Tomarza ilçesi ile batıdan yine Kayseri'ye bağlı Bünyan ve Akkışla ilçeleri ile çevrilidir. İlçenin izdüşüm alanı 3420 km² iken gerçek alanı 3487 km²'dir. 73 km²'lik bu fark sahadaki engebeli unsurlarla ilgilidir. Yüzölçümü ile Kayseri'nin en büyük, Türkiye'nin 5. en büyük ilçesidir (Harita 1).

1. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışma nüfusun tarihsel gelişimi ve değişimini içermektedir. Konu indirgemeci bir yöntemle değerlendirildiğinde, sahada nüfusun dağılışı ve değişimi üzerinde göçün temel etken olduğu savunulmaktadır. İlçedeki nüfusun gelişimi incelenirken tarihsel süreçler, idari değişiklikler, sahanın kırsal karakteri ve Kayseri kentinin etkileri tartışılmaktadır.

Konuya yönelik literatür araştırması ve temini kapsamında, Pınarbaşı ilçesi ile ilgili çalışmalar öncelikli olmak üzere, komşu alanlar veya benzer konularla ilgili, başta coğrafya alanında yapılan çalışmalar, tezler, raporlar, makaleler, bültenler ve istatistiki veriler toplanmış ve ilgili kaynaklar temin edilip arşivlenmiştir. TÜİK verileri, literatür verileri ve arazi anket verileri öncelikle kullanılmış, haritalandırma işlemleri bu veriler tasnif edilerek kullanılmıştır. Çalışmada araştırma metodu olarak ilerletmeci (progressive) yöntem kullanılmıştır.

Araştırma sahası coğrafi ortam özelliklerine bağlı olarak üç kesime ayrılmaktadır. Bunlardan ilki KD'da Zamantı nehrinin yukarı çıkırını oluşturan Uzunyayla Platosu, ikincisi yine Zamantı nehrinin orta çıkırını oluşturan GB'daki Orta Zamantı Havzası ve son olarak ilçenin kuzeyindeki Çörümşek Havzası'dır.

2. NÜFUSUN GELİŞİMİ

Pınarbaşı'nın tarih öncesi devirlerdeki nüfus ve yerleşme durumu ile ilgili veriler bulunmamasına rağmen, yerleşme tarihinde ifade edilecek olan höyükler, tümülüsler, örenler vs. çevrenin geçmişte de yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Hititler döneminde Uzunyayla'daki Karakuyu köyü yakınlarında yapılan "Hitit Barajı" sahanın bu dönemde ve daha

öncesinde de kullanıldığını göstermektedir. Araştırma alanı, tarihi boyunca 16 ayrı devletin egemenliğine sahne olmuştur. Söz konusu devletlerin egemenlik dönemleri boyunca sahada yaşayan nüfus hakkında, sayısal verilere ulaşılamamıştır. Bu tür bilgilere Osmanlı Devleti döneminde, özellikle 16.yy.'da yapılan Tapu-Tahrir kayıtlarında rastlanılmaktadır. Bu nedenle bilinen tarihsel süreç içinde, nüfusun gelişimini 5 dönemde incelemek mümkündür.

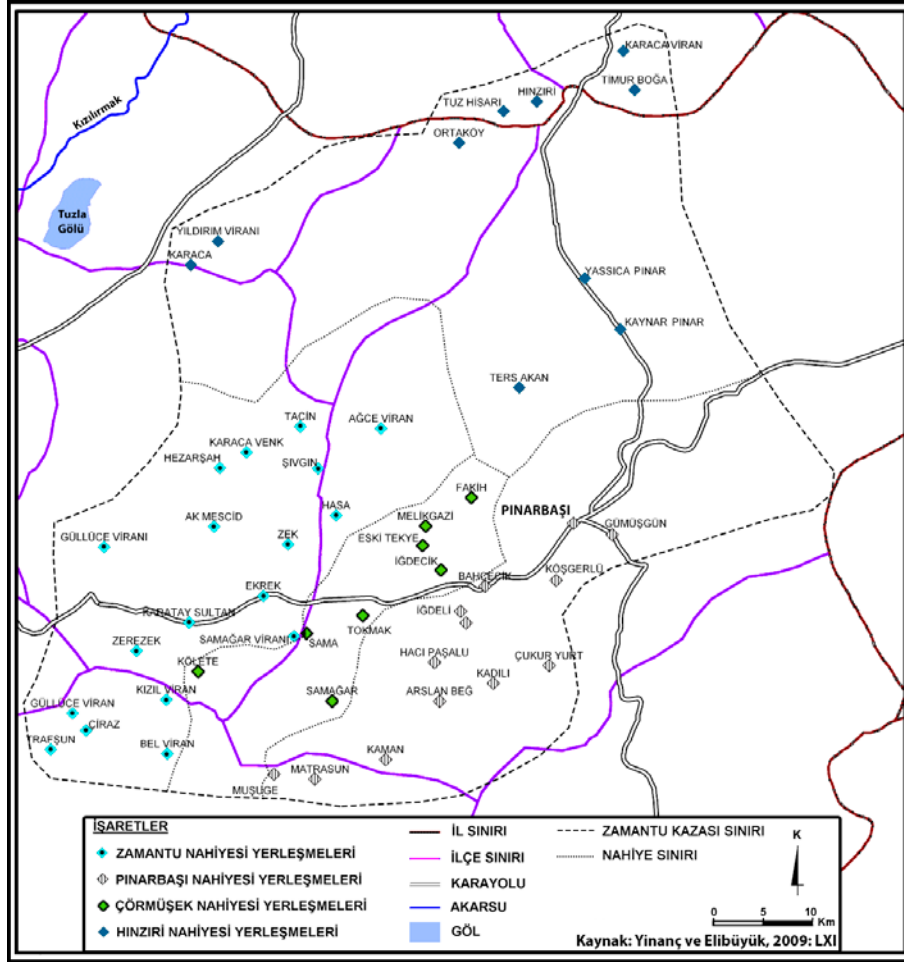
2.1. Dinamik Nüfus Artışı Dönemi (1527-1563)

Nüfus tarihi içinde en erken döneme ait veriler, yalnızca Osmanlı Devleti dönemindeki 16. yy'da yapılan Tahrir kayıtlarıyla ulaşılmıştır.

Pınarbaşı ilçesi 16. yy'da Zamantu Kazası olarak Maraş Sancağına bağlıdır. Kaza yaklaşık 4000 km²'lik yüzölçümü ile günümüz idari sınırlarından 600 km² daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Bu dönemdeki sınırları, günümüzdeki Akkışla ilçesinin tamamını, Bünyan ilçesinin doğu yarısını, Tomarza ilçesinin kuzeydoğusunu ve Pınarbaşı ilçesinin kuzeydoğusunda Hayriye-Olukkaya hattının güney ve batısını kapsamaktadır. Bu alanı güneyde Tahtalı Dağları sınırlandırmaktadır. Örenşehir platosunun kuzey ve doğusu Malatya Sancağı sınırları içinde kalmaktadır.

1527'de köy sayısı 81 iken, iki katından fazla artarak 1563 yılında 176'ya yükselmiştir. Köy sayısının artması mezra olan yerleşmelerin bir kısmının köy statüsüne kavuşması ve yeni kurulan köyler şeklinde gerçekleşmiştir.

Kazanın tahmini toplam nüfusu 1527'de 14916 kişidir. Bunun yaklaşık %60'ı (8.973) köylerde yerleşik olarak yaşarken, %40'ı (5.943) ise konar-göçer hayat tarzını sürdüren aşiretlerden oluşmaktadır. Toplam nüfusun %74.2'si müslimlerden, %25.8'i ise gayrimüslimlerden meydana gelmektedir. 1563'te tahmini toplam nüfus %41.8'lik bir artışla 21.161 kişiye çıkmıştır. Bunların %93'ü yerleşik, %7'si aşiretlerden oluşmaktadır. Nüfusun %80.6'sı müslimlerden oluşurken, %19.4'ünü gayri müslimler oluşturmaktadır. Her iki tarihteki nüfus verilerine bakıldığında zaman toplam nüfusun önemli ölçüde arttığı, yerleşik hayat tarzının daha fazla benimsendiği, şehirleşmenin arttığı, gayrimüslim sayısının azaldığı görülmektedir (Solak, 2007, s. 111) (Tablo 1).

Harita 2: Maraş Defterindeki (108 No'lu) Zamantu Kazası Nahiyelerinin Yerleşmeleri (1563)

Sahada köylerin ve nüfusun artmasındaki temel etken, Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte siyasi belirsizliğin ortadan kalkması, kaza ve çevresinin huzur ve sükûn ortamına kavuşmasıdır. Köylerin büyük çoğunluğu 1527'de aşiretler tarafından kışlak olarak kullanılmaktadır. 1563'te ise bu aşiretlerin büyük oranda kullandıkları köylere yerleştikleri görülmektedir. Konar-göçer hayat tarzını sürdüren aşiretlerin sayısı 1527'de 64 iken 1563'te 11'e düşer ve bunlar genellikle Dulkadirli Ulus'una bağlıdır (Solak, 2007, s. 110) (Tablo 1).

1527 yılında Hınziri-Gömülgün nahiyesi en fazla nüfusa sahip nahiye iken, 1563 yılında Çörmüşek nahiyesi en fazla nüfusa sahiptir. Bu dönemde Hınziri nahiyesinin nüfusu %-33,8 azalırken, Çörmüşek nahiyesinin %323,4 artmıştır.

Hınziri nahiyesindeki köy sayısı her iki dönemde yakın sayıda olmasına rağmen 1527 yılındaki köylerden yalnızca 7'si eski 19 köy ise yeni oluşturulmuştur. Eski köyler muhtemelen ya terk edildiler ya yakın başka bir köyle birleştirildiler veya başka bir kaza sınırına dâhil edildiler (Solak, 2007, s. 37).

Tablo 1: Zamantu Kazasının Nüfus Durumu ve Nüfus Artış Oranları

NAHİYELER		1527					1563				1527-1563 Nüfus Artış Oranı
		Köy Sayısı	Hane	Mücerred	Toplam Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı	Köy Sayısı	Nüfus	Toplam Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı	
ZAMANTU	Müslim	34	301	16	1521	10.2	29	768	2688	12.1	66.6
	Gayri Müslim		89	15	460	3.1		175	612	2.8	
	Toplam		390	31	1981	13.3		943	3300	14.9	
PINARBAŞI	Müslim	9	205		1025	6.9	63	1631	5708	25.8	412.3
	Gayri Müslim		9		45	0.3		10	35	0.2	
	Toplam		214	51	1121	7.5		1641	5743	25.9	
ÇÖRMÜŞEK ÖZÜ / ÇÖRMÜŞEK	Müslim	14	107	21	556	3.7	58	1546	5411	24.4	323.4
	Gayri Müslim		287	10	1445	9.7		875	3062	13.8	
	Toplam		394	31	2001	13.4		2421	8473	38.2	
HINZİRİ- GÖMÜLGÜN / HINZİRİ	Müslim	24	279	22	1417	9.5	26	454	1589	7.2	-33.8
	Gayri Müslim		373	48	1913	12.8		176	616	2.8	
	Toplam		652	70	3330	22.4		630	2205	9.9	
AŞİRETLER	Müslim	-	1180	43	5943	39.8	-	411	1438	6.8	-75.8
CEMAATLER	Müslim		108	-	540	3.6		142	-	0.7	-73.7
Toplam		81	2938	226	14916	100	176	6046	21161	100	41.9

Kaynak: Solak, 2007, s. 45.

Çörmüşek nahiyesinde köy sayısındaki artış dikkati çekmektedir. Bu artış üzerinde mezraların köy haline gelmesinin yanında diğer nahiyelelerden bağlanan köyler de etkili olmuştur (Solak, 2007, s. 34).

Araştırma sahası günümüzde olduğu gibi geçmişte de nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bir alana karşılık gelmektedir.

2.2. I. Dinamik Nüfus Kaybı Dönemi (1563-1730)

16 yy. sonlarından itibaren başlayan, 17. ve 18. yüzyıllarda da devlet için büyük bir problem haline alan iç karışıklıklar, uzun harp yıllarının bir neticesi olarak kendini göstermektedir. Kısa aralıklarla meydana gelen ve uzun süren savaşların getirdiği mali külfet halkın ödeme gücünü aşan vergilerle kapatılmaya çalışılmış; memleket içinde devlet otoritesinin zayıflamasıyla meydana gelen şekavet hareketleri yerleşik ahalinin daha emin olarak gördükleri yerlere göç etmelerine ve **birçok meskûn yerin harap olmasına sebep olmuştur** (Halaçoğlu, 1988, s. 28). 1563 yılından sonraki dönemde inceleme sahasında da yukarıda ifade edilen durumun yaşandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti boş ve harap yerleri iskân etmek ve gelir kaybını önlemek için iskân faaliyetleri gerçekleştirmiştir. *Aşiretleri yerleştirmek için devletin takip ettiği bir yol da onları yaylak veya kışlaklarında yerleştirmektir. Bunlardan biri olan ve Kayseri bölgesinde bulunan Zamantı Yaylası ve Pınarbaşı toprakları daha 1693 de bazı oymaklara iskân sahası olarak tayin edilmişti. Recebli Afşarı iskân edilmiş, ancak bu iskân emri onların nizamsız hareketleri sebebiyle başka yerlere tahvil edilmiştir* (Orhonlu, 1987, s. 108, 109).

*Türkmen taifelerinden olan ve Rakkaya iskân ettirilen Recebli Afşar cemaati, 1712 yılında bu iskândan kaçarak Kayseri ve Zamantı bölgesinde Lekvanik taifesiyle birleşip şekavete başlamış; tekrar Rakka'ya iskân edilmesi için harekete geçilmesine rağmen başarılı olunamamıştır. 1730 yılında ise mezkûr cemaatin **Zamantı nehri kıyılarında bulunan harab ve boş 66 köye** yerleştirilmeyi kabul ettikleri görülmektedir* (Halaçoğlu, 1988, s. 64). Buradan hareketle 1563 yılında 100'ün üzerine çıkan köy sayısının bu iç karışıklıklarının etkisiyle 66 boş ve harap köye dönüştüğü görülmektedir. Yani inceleme sahası 1563 yılından sonra ciddi nüfus kayıpları yaşamıştır.

16. yy'dan günümüze ilçenin idari sınırlarında gerçekleştirilen değişiklikler nüfusun gelişimini sağlıklı yorumlanmasına engel oluşturmaktadır. Çünkü bu dönemde Akkışla ilçesi ile birlikte çevresindeki diğer ilçelerin de bazı köyleri, Zamantu kazasına bağlı iken daha sonraki dönemlerde küçülerek günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştır.

Göçebe cemaatlerin yaylakları buradaki dağlık alanlarda (Binboğa ve Tahtalı dağları vd.) yer almaktadır. Yazın buraya gelenlerin hayvanlarını bu mevsimde otlattıktan sonra kışlaklarına inmektedirler. Bu yapı kısmen değişikliğe uğrayarak günümüze kadar devam etmiştir.

1730 yılındaki Afşar cemaatinin iskânından sonraki süreçte burada nüfusun tekrar artış eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum 1800'lü yılların başındaki Çerkez iskânıyla beraber daha da hızlanmıştır.

2.2.1. Değişken Nüfus Dönemi (İskân Faaliyetleri ve Sonrası) (1800-1945)

Arazi çalışmalarında elde edilen verilere göre bazı köylerin kuruluş tarihi 1830'lu yıllara kadar gitmektedir. Bu durumda sahada dikkate değer nüfusun ortaya çıkması 1800'lü yılların başlarına karşılık gelmektedir. Ancak esas nüfustaki artış zorunlu göçlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. 1854'de başlayan ve 20. yy. başlarına kadar devam eden Çerkezlerin iskânı aynı dönemde göçebe Afşar aşiretlerinin iskânı ve 93 harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) göçmenlerinin sahada iskânıyla ilçenin nüfusu tarihindeki en yüksek miktara ulaşmıştır.

1563 yılında 21 bin civarında olan toplam nüfus, 1800'lü yılların başında gerçekleşen göç hareketleri ve iskân faaliyetleri sonrası 45 bin'e

ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren nüfusun genel eğilimi artış yönündedir. 1850’li yılların başında bazı Çerkezler, kendi girişimleriyle ve gönüllü olarak göç ettiler ya da barışçıl yollardan göçe ikna edildiler. Kırım savaşı sonrası göç, kitlesel bir harekete dönüştü ve 1862-1865 yılları arasında doruk noktasına çıktı; 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında yoğunluk kazanan bu göç 1920’li yıllarda duruldu (Karpaz, 2010 b, s. 165). 1871 yılından 1888 yılına kadarki dönemde kazaya 9200 muhacirin yerleştiğini H.1306 (1888 M.) tarihli salnameden öğrenmekteyiz. Buna göre yalnızca erkek nüfusu ifade eden bu sayı iki ile çarpıldığında 18 bin civarında bir nüfusun, bu dönemde iskân edildiğini söyleyebiliriz. Böylece sahada mevcut nüfusun artış hızının yılda binde 13’lük bir artışa sahip olduğu hesaplanabilir (Tablo 2).

1880 yılında nüfusun 5 bine yakın azalması idari değişikliklerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim 1871’de 287 olan köy sayısı 1883 yılında 250’ye düşmüştür. Şemseddin Sami’nin belirttiği nüfus değerinin 70 binin altında olması ve Cuinet’in belirttiği nüfusun 70 binin oldukça üzerinde olması, nüfusun sayımı ile ilgili problemlerden kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. Bu problemin önemli bir değişkeni olarak, sahada yaşayan muhacir nüfus gösterilebilir.

1888 yılı ile 1903 yılları arasındaki 15 yılda nüfusta %50 oranında azalma görülmektedir. Ancak bu azalma “ketum (saklı) nüfus” problemiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımı olan 1321 hicri tarihli sayımda “Müslüman ahalinin askere elverişli erkek nüfusunun ve gelir miktarlarının belirlenmesi” olduğundan erkek çocuklar ve mallar sayımdan gizlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu azalma bu durumla ilgili olabilir. Çünkü sahada idari sınır değişikliği ya da nüfus hareketi gibi bir durumla kaynaklarda karşılaşılmamıştır.

1903 yılından 1907 yılına kadarki 4 yıllık süreçte sahaya doğru gerçekleşen, yeni Çerkez göçleri ve sayımların daha gerçeğe yakın yapılması nedeniyle nüfusta tekrar %39’luk bir artış görülmüştür (Tablo 2).

Cumhuriyet öncesinde nüfus genel olarak göçler nedeniyle değişken bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 1900’lü yılların başına kadar sahada iskân faaliyetleri devam etmesine rağmen I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti’nin yıkılması, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sürecinde ülke genelinde olduğu gibi, ilçe nüfusunda da azalma görülmektedir. Bu azalma Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte sona ermiş ve ilçe nüfusunun genel eğilimi, artış yönüne dönmüştür. Nitekim 1927 yılında 45 bin civarında olan nüfus, 18 yıl sonra (1945 yılı) %35’lik artışla, 60 bine yükselmiştir.

Tablo 2: Çeşitli Kaynaklara Göre Araştırma Sahasının 1870-1914 Yılları Arasında Nüfusunun Değişimi

Yıllar	Toplam	Kadın Nüfus Dahil Genel Toplam	Köy	Nahiye	Hane	Kaynak
1870 (1287 H.)	22399	44798	287	8	4074	Genç, E., 2009: 68
1871 (1288 H.)	22354	44708	287		4074	Selvitop, A., 2004: 409
1880 (1297 H.)	19762	39524				Genç, E., 2009: 70
1881 (1298 H.)	62547	62547				Karpat, K., 2010 a:288, 289
1883 (1301 H.)	36169	72338	250	31	10684	Genç, E., 2009: 71
1888 (1306 H.)	37026	74052	250	31	11100	Genç, E., 2009: 71
1890 (1307 H.)	30973	61946				Şemseddin Sami, Kamusul Alam, Yurt Ans.:4704
1892 (1308 H.)	98303	98303	282	30		V.Cuinet. La Turquie d'Asie, 1891:618
1891 (1308 H.)	27826	55652	250	31	9700	Sivas Salnamesi, 1308: 201
1903 (1321 H.)	36472	36472				Genç, E., 2009: 73
1907 (1325 H.)	50784	50784				Genç, E., 2009: 73
1914 (1332 H.)	51454	51454				Karpat, K., 2010 a:376, 377

Pınarbaşı ilçe merkezi, Cumhuriyet tarihi içinde nüfusu hiçbir zaman 20 bin'in üzerine çıkmamış, dolayısıyla kent haline gelememiştir. Yani tarihi boyunca kırsal karakteri baskın bir konumda olmuştur. Dolayısıyla ilçe nüfusunun gelişimi, kırsal nüfusun gelişimiyle paralel bir süreç izlemiştir.

2.3. İdari Sınır Değişikliklerine Bağlı Azalma Dönemi (1945-1955)

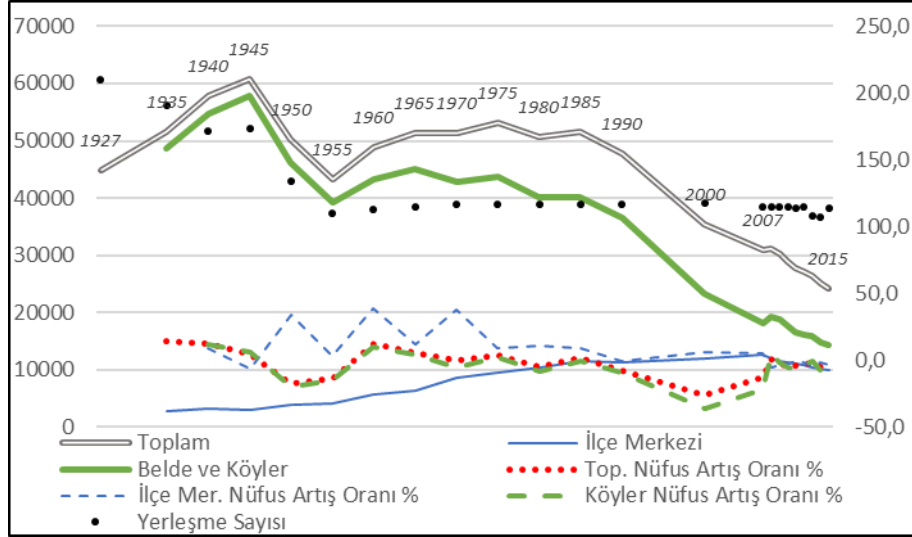
1945 yılından sonra kırsal nüfus gelişim grafiği incelendiği belirgin bir düşüş olduğu görülmektedir. Pınarbaşı ilçesi 1935 yılı itibariyle Sarız ilçesinin tamamını ve Tomarza ilçesinin doğu kısmını kapsamaktaydı. Bu dönemde toplam 191 yerleşim yer mevcutken ilk olarak Sarız ilçesinin 1946 yılında ilçe konumuna getirilmesiyle nüfus 60 binden, 50 bine düşmüş ardından, Toklar nahiyesinin 1950 yılından sonra Tomarza ilçesine bağlanmasıyla 50 binden, 43 bine gerilemiştir. 1955 yılı itibariyle Pınarbaşı'nda 110 yerleşme kalmıştır. Bu dönemdeki nüfus artış hızındaki azalma, idari sınırlardaki bu değişikliklerle ilgilidir (Tablo 3, Şekil 1).

İlçe merkezi bu dönemde yaklaşık %33'lük bir nüfus artışı yaşamıştır. 1940 yılında 3147 olan nüfus 1955 yılında 4064'e yükselmiştir. Bu artış eğilimi genel olarak 2000'li yılların başına kadar devam etmektedir (Tablo 3, Şekil 1).

Tablo 3: Pınarbaşı İlçesi Nüfusunun Değişimi (1927-2015)

Yıllar	Toplam	İlçe Merkezi	Belde ve Köyler	Sayım Dönemleri	Top. Nüfus Artış Oranı %	İlçe Mer. Nüfus Artış Oranı %	Köyler Nüfus Artış Oranı %	Yerleşme Sayısı
1927	44958	-	-	-	-	-	-	210
1935	51499	2885	48614	1927-1935	14.5	-	-	191
1940	57796	3147	54649	1935-1940	12.2	9.1	12.4	172
1945	60778	2942	57836	1940-1945	5.2	-6.5	5.8	173
1950	50156	3946	46210	1945-1950	-17.5	34.1	-20.1	134
1955	43296	4064	39232	1950-1955	-13.7	3.0	-15.1	110
1960	48866	5631	43235	1955-1960	12.9	38.6	10.2	113
1965	51427	6328	45099	1960-1965	5.2	12.4	4.3	115
1970	51423	8698	42725	1965-1970	0.0	37.5	-5.3	117
1975	53252	9503	43749	1970-1975	3.6	9.3	2.4	117
1980	50696	10503	40193	1975-1980	-4.8	10.5	-8.1	117
1985	51569	11448	40121	1980-1985	1.7	9.0	-0.2	117
1990	47822	11364	36458	1985-1990	-7.3	-0.7	-9.1	117
2000	35388	12075	23313	1990-2000	-26.0	6.3	-36.1	118
2007	30898	12654	18244	2000-2007	-12.7	4.8	-21.7	115
2008	31099	11927	19172	2007-2008	0.7	-5.7	5.1	115
2009	30340	11534	18806	2008-2009	-2.4	-3.3	-1.9	115
2010	28983	11253	17730	2009-2010	-4.5	-2.4	-5.7	115
2011	27743	11160	16583	2010-2011	-4.3	-0.8	-6.5	114
2012	27045	10960	16085	2011-2012	-2.5	-1.8	-3.0	115
2013	26454	10498	15956	2012-2013	-2.2	-4.2	-0.8	108
2014	25151	10291	14860	2013-2014	-4.9	-2.0	-6.9	107
2015	24198	9937	14261	2014-2015	-3.8	-3.4	-4.0	114

Kaynak: 1927 Umumi Nüfus Tahriri, DİE-Genel Nüfus Sayımları (1935-2000), TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2015).

Şekil 1: Pınarbaşı İlçesi Nüfusunun Değişimi (1927-2015)

İlçede nüfusun gelişimi “*demografik geçiş modeline*” göre 1945 yılına kadarki dönem 1. evre yani yüksek doğum oranları ve dalgalı ölüm oranının olduğu döneme karşılık gelmektedir (Tablo 2, Şekil 1).

2.4. Durağan Nüfus Artışı Dönemi (1955-1985)

Araştırma sahasındaki 1955 yılından 1985 yılına kadar durağan bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bu durağanlık sahada doğal nüfus artış hızı yüksek olmasına rağmen, saha dışına gerçekleşen göçlerin sonucudur. Artış oranlarında her ne kadar dalgalanma da olsa, pozitif artış oranları görülmektedir. Nüfus artış oranındaki dalgalanmalar, nüfus artışının bir önceki dönem kadar artmaması ile ilgilidir.

İlçe merkezindeki nüfusun gelişim seyri, belde ve köylerden az da olsa farklılık göstermektedir. Belde ve köylerde nüfus 1975’e kadar artış eğilimindeyken ilçe merkezinde bu süreç 2007 yılına kadar devam etmiştir. Bu durum doğal nüfus artışının yanında, bağlı köylerinden buraya gelip yerleşenlere bağlı olarak görülen ilçe merkezinin nüfus tutma kapasitesinin, geciktirici etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu etki, Kayseri şehrinin bölge genelinde etki sahasını genişletmesiyle birlikte azalmaya başlamıştır (Tablo 3, Şekil 1).

1975 yılından 2007 yılına kadarki süreçte, ilçe merkezine her yıl ortalama 100 kişi eklenirken, kırsal nüfus her yıl ortalama 788 kişi kaybetmiştir. 2007 yılından sonra ilçe merkezi nüfusunda da azalma başlamıştır. Bu durum ilçe merkezinin kaderinin kırsalla birlikte şekillendiğini göstermektedir.

İlçenin kırsal nüfusu üzerinde, ülke genelinde 1950’li yıllardan itibaren başlayan kırsal alanlardan şehirlere göç olgusu araştırma sahasında da etkisini göstermiştir. Ancak 1952’de başlayan Marshall yardımıyla sahaya ulaşan traktörler, yeni tarım alanlarının açılmasını ve belli bir süre daha nüfusun yoğun olarak göç etmesini engellemiştir. 1975 yılına kadar devam eden bu süreç, ilçe dışına yaşanan göçlerin artmasıyla birlikte sona ermiştir (Tablo 3).

1975 ile 1980 yılları arasında, 1981 köy envanterlerine göre 595 aile, başta Kayseri olmak üzere Ankara ve Pınarbaşı ilçe merkezine göç etmiştir. Ayrıca aynı dönemde yurt dışına 1371 kişi göç etmiştir. Her aileyi ortalama 5 kişi kabul edersek, yaklaşık toplam 4000 kişi ilçeyi terk etmiştir. 1970’li yıllarda başlayan nüfusun azalma eğilimi, ülkemiz kırsal nüfusu için önemli bir zamansal eşik olan 1985 yılından sonra aşıkâr hale gelmiştir.

Ülkemiz genelinde 1960’lar ve 1970’lerde yaşanan Avrupa’ya işçi göçü süreci burada da kendini hissettirmiş hem ülke içi büyük kentlere hem de Avrupa’ya bir göç süreci yaşanmıştır. Bu göçlere bağlı olarak sahadaki nüfus artışında, belirgin bir duraklama göze çarpmaktadır.

2.5. II. Dinamik Nüfus Kaybı Dönemi (1985-2015)

Bir yerde nüfusun azalma süreci başladıktan sonra, buranın yeniden nüfuslanması idari bir müdahale gerçekleşmediği sürece oldukça zordur. 1990 yılı sonrası iktisadi ve sosyal nedenlere bağlı olarak gerçekleşen Türkiye geneli kırsal kesimde yaşanan yoğun ülke içi göç süreci, inceleme sahasında da kendini göstermektedir.

Bu dönemde ilçe merkezinde 2007 yılına kadar az da olsa bir artış görülse de genel eğilim azalma şeklindedir. Günümüzde 10 bin'in altına düşen merkez, nüfusuyla beraber fonksiyonel özelliklerini de yitirmeye devam etmektedir.

Arazi çalışmalarında 1985'ten bu yana ilçeden göç eden aile sayısı yaklaşık 5000 olarak tespit edilmiştir. Ortalama hane halkı büyüklüğü 5 olarak kabul edilirse 25000 kişinin ilçeden ayrıldığı söylenebilir. 1985 ile 2015 yılları arasındaki 24524 kişilik fark bu durumu desteklemektedir (Tablo 4).

2007 yılında sayım sistemi değişmesine rağmen (de jure) bu değişikliğin sayımda önemli bir etkisinin görülmemesini, ilçedeki kırsal nüfusun ayrıldıklarında ikametlerini de değiştirmeleri ile açıklanabilir. Böylece sayımın gerçek nüfusa çok yakın değerler gösterdiğini söyleyebiliriz.

İlçe nüfus gelişimi bağlı bulunduğu Kayseri ili ve Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında üç birimde de hem nüfus artış hızlarında hem de nüfusun gelişiminde, eğilim çizgilerinde de görüldüğü üzere negatif yönde bir değişim söz konusudur. Bu açıdan inceleme sahası bağlı bulunduğu il ile beraber, ülke geneliyle de paralel bir değişim göstermektedir (Tablo 4, Şekil 2).

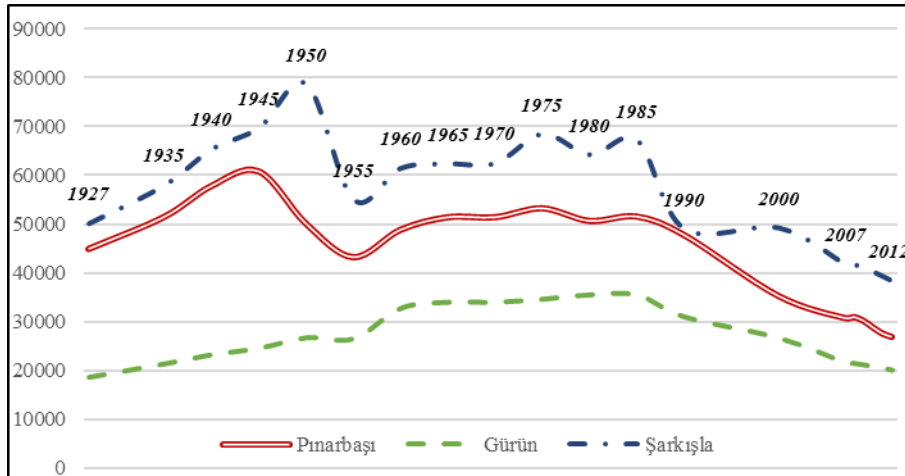
İlçenin nüfus gelişimini daha iyi anlayabilmek için çevresindeki ilçelerin nüfusuyla karşılaştırdığımızda, nüfustaki değişimin komşusu olduğu ilçelerin nüfus değişimiyle çok benzer bir süreci yaşadığı görülmektedir. Pınarbaşı'nın, Kayseri kırsal nüfusuna oranı 2012 yılında yaklaşık %17'dir.

Pınarbaşı ilçesinde en yüksek nüfus artışı %14,5 ile 1927-1935 yılları arasında 6541 kişilik bir artışla gerçekleşmiştir. Bu dönem, kırsal nüfusun henüz yerinden ayrılmadığı döneme karşılık gelmektedir. Kayseri il geneliyle ve Türkiye geneliyle kıyaslandığında, en yüksek nüfus artış oranlarının bu dönemde gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Benzer şekilde Şarkışla ilçesinde en yüksek, Gürün ilçesinde ise ikinci en yüksek artış oranları bu dönemdedir (Tablo 4).

Tablo 4: Pınarbaşı, Gürün, Şarkışla, Kayseri ve Türkiye Kırsal Nüfusunun Gelişimi ve Artış Oranları

Nüfus Değerleri						Nüfus Artış Oranları %					
Sayım Yılları	Pınarbaşı	Gürün	Şarkışla	Kayseri Kırsal	Türkiye Kırsal	Sayım Dönemleri	Pınarbaşı	Gürün	Şarkışla	Kayseri Kırsal	Türkiye Kırsal
1927	44958	18768	50207	190111	10354396	-	-	-	-	-	-
1935	51499	21489	58076	239114	12355376	1927-1935	14.5	14.5	15.7	25.8	19.3
1940	57796	23348	65457	262780	13474701	1935-1940	12.2	8.7	12.7	9.9	9.1
1945	60778	24672	69839	283615	14103072	1940-1945	5.2	5.7	6.7	7.9	4.7
1950	50156	26803	78750	301871	15702851	1945-1950	-17.5	8.6	12.8	6.4	11.3
1955	43296	26618	55091	293748	17137420	1950-1955	-13.7	-0.7	-30	-2.7	9.1
1960	48866	32803	61547	319047	18895089	1955-1960	12.9	23.2	11.7	8.6	10.3
1965	51427	34026	62432	344985	20585604	1960-1965	5.2	3.7	1.4	8.1	8.9
1970	51423	34031	62552	361869	21914075	1965-1970	0	0	0.2	4.9	6.5
1975	53252	34637	68540	381227	23478651	1970-1975	3.6	1.8	9.6	5.3	7.1
1980	50696	35524	64298	398031	25091950	1975-1980	-4.8	2.6	-6.2	4.4	6.9
1985	51569	35485	67235	375504	23798701	1980-1985	1.7	-0.1	4.6	-5.7	-5.2
1990	47822	31038	49116	339412	23146684	1985-1990	-7.3	-12.5	-26.9	-9.6	-2.7
2000	35388	26742	49318	328078	23797743	1990-2000	-26	-13.8	0.4	-3.3	2.8
2007	30898	21788	41950	269835	20838397	2000-2007	-12.7	-18.5	-14.9	-17.8	-12.4
2008	31099	21573	41843	182937	17905377	2007-2008	0.7	-1	-0.3	-32.2	-14.1
2009	30340	21283	41031	178593	17754093	2008-2009	-2.4	-1.3	-1.9	-2.4	-0.8
2010	28983	20957	40338	170487	17500632	2009-2010	-4.5	-1.5	-1.7	-4.5	-1.4
2011	27743	20615	39413	164819	17338563	2010-2011	-4.3	-1.6	-2.3	-3.3	-0.9
2012	27045	20222	38448	158575	17178953	2011-2012	-2.5	-1.9	-2.4	-3.8	-0.9
Ortalama							-2.1	0.8	-0.6	-0.2	3.0

Kaynak: Umumi Nüfus Tahriri-1928, DİE-Genel Nüfus Sayımları (1935-2000), TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2012).

Şekil 2: Pınarbaşı, Gürün ve Şarkışla İlçelerinde Nüfusun Gelişimi (1927-2015)

Pınarbaşı ilçesinde 1975 yılına kadar devam eden nüfus artış eğilimi Gürün'de, Kayseri kırsal nüfusunda ve Türkiye geneli kırsal nüfusunda 1980 yılına kadar devam ederken, Şarkışla'da 1985 yılına kadar sürmüştür (Tablo 4). Benzer doğal ortam koşullarına sahip komşu ilçelerindeki nüfusun bu değişiminde, Kayseri şehrine olan yakınlık göz ardı edilemez. Önemli bir çekim merkezi konumundaki Kayseri, sadece çevresindeki ilçe merkezleri ve köyleri değil aynı zamanda komşu il merkezlerindeki nüfusu da kendisine çekmekte ve hızla nüfusu artmaktadır. Bu etki, Pınarbaşı ilçesinin Kayseri şehrine daha yakın olmasının etkisiyle, daha erken bir dönemde başlamıştır.

6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile beraber 2012 yılından sonraki sayımlarda ülkenin gerçek kırsal nüfusunu öğrenmek çok zorlaşmıştır. Bu nedenle 2012 yılına kadarki nüfus değerleri ve artış oranları incelendiğinde 1985 yılından sonra bütün kırsal nüfus değerlerinde bir azalma söz konusu iken, en düşük nüfus artış oranları da doğal olarak bu dönem içerisinde gerçekleşmiştir.

1927-2012 yılları arasında ülke genelinde 1980 yılına kadar artış gösteren kırsal nüfus bu dönemden itibaren belirgin bir şekilde nüfusunu kaybetmeye başlamıştır. Bu olgu araştırma sahası ile çevresindeki diğer ilçelerde de benzer bir durum sergilemektedir.

İlçede en düşük nüfus artış oranı, 1990-2000 döneminde (%26) gerçekleşmiştir. 10 yıllık bir periyot içinde nüfus yaklaşık 12 bin kişi azalmıştır. Bu azalma ilçede kentlere göç olayının en yüksek seviyeye ulaştığı dönemin 1990-2000 yılları arasında gerçekleştiğini göstermektedir.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KÖYLERİN NÜFUS GELİŞİM EĞİLİMLERİ

Pınarbaşı ilçesinde yer alan 113 köyün Cumhuriyet dönemi içinde nüfus artış eğilimlerini ortaya koymak için ortalama aritmetik artış hızları¹ hesaplanmıştır. Buna göre sayım yılları arasında ortalama artış sayıları bulunmuştur. Bu değerlere göre saha artış eğilimi bakımından iki döneme ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu dönemlerden ilki 1935-1975 dönemidir ki bu dönem genel olarak bütün köylerde nüfusun pozitif yönde yani artış eğiliminde olduğu dönemdir. İkinci dönem ise genel olarak bütün köylerde nüfusta azalma eğiliminin hâkim olduğu 1980-2015 yılları arasını kapsamaktadır (Harita 3).

1935-1975 yılları arasında ilçe genelinde ortalama aritmetik artış 25,3 olarak gerçekleşmiştir. Orta Zamantı havzasında yer alan Fakiekciliği, Küçükpotuklu Küçükkörmarmut, Köşkerli, Eğrisöğüt, Artmak ve Cinahmet ile Uzunayla kesimindeki Aşağıborandere, Şerefiye ve Pazarsu köylerinde

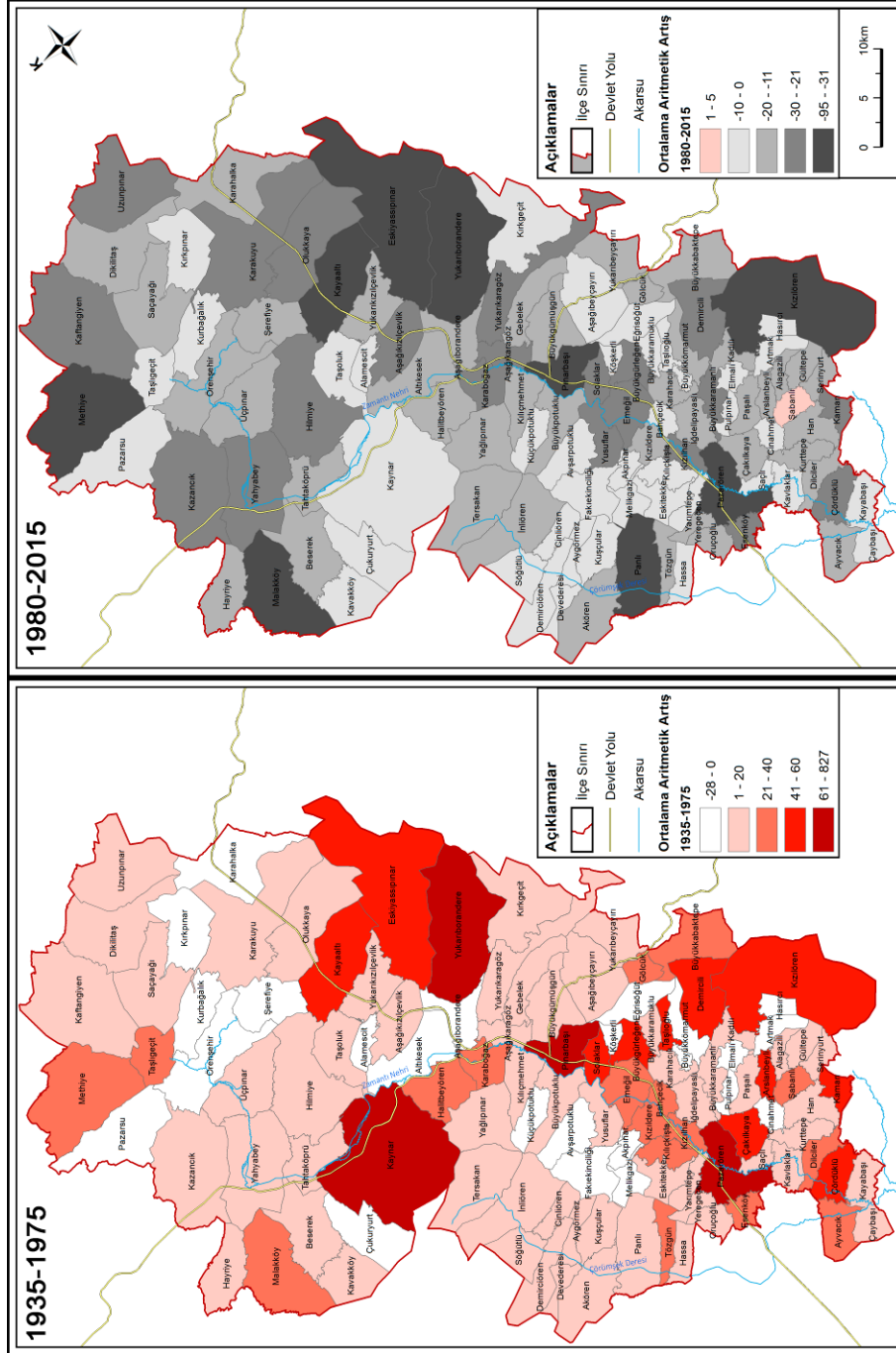
¹ Birbirini takip eden sayım yılları arasındaki farkların toplamının, toplam dönem sayısına bölünmesiyle elde edilen sayıdır. Çıkan sonuç yıllara göre ortalama artan kişi sayısını vermektedir.

ortalama aritmetik artış hızı -5 ve altında gerçekleştiği için nüfusları azalma eğilimindedir. Orta Zamantı havzasındaki köylerin ortak özelliği iktisadi faaliyet sahasının dar olması etkili olurken, Uzunyayla'da sosyo-ekonomik şartların etkisi daha öne çıkmaktadır. Şöyle ki bu kesimde eğitim ve diğer sosyal nedenlerle daha erken kentlerle irtibata geçen köylerde nüfus daha erken bir dönemde nüfus kaybetmeye başlamıştır. 1980-2015 yılları arasında bu köylerde daha düşük bir azalma olması bu durumu desteklemektedir. (Harita 3).

1935-1975 arasında artış hızları 5'in üzerinde olan 78 yerleşme mevcuttur. Bu yerleşmelerden Kaynar, Yukarı Borandere ve Pazarören köyleri ile ilçe merkezi 90'ın üzerinde artış göstermiştir. Bu yerleşmelerden Yukarı Borandere köyünün sosyal yapısının etkisiyle hızlı bir artış eğilimi göstermiştir. Bu artış üzerinde tarımsal arazileri olmasa bile farklı iş kollarında çalışarak geçimlerini temin etmeleri bunun yanında köylerini terk etmemeleri etkili olmuştur. Bu durum günümüzde de bu köyde devam etmektedir. Başta Adana ve Kayseri olmak üzere çalışmak üzere farklı yerlere giden aile bireyleri köyle bağlantılarını koparmadıkları için nüfusunu koruyabilmektedir. Pazarören ve Kaynar idari anlamda belde konumunda olmaları sağladıkları idari ekonomik fonksiyonlarla çevresindeki köyleri etki sahalarında bulundurmaları tarım ve hayvancılık potansiyelleri ile nüfus artış eğilimi gösteren yerleşmelerdir. İlçe merkezinin nüfusunun artması tamamen köylerdeki nüfusun artması ile ilgilidir. Etki sahasındaki 100'ün üzerindeki köy ve bu köylerin iktisadi, eğitim ve diğer ihtiyaçlarını karşıladıkları ilçe merkezi, sayım yılları arasında ortalama 827 kişi artarak en yüksek artışın gerçekleştiği yerleşme olmuştur. Ortalama aritmetik nüfus artış hızı 31 ile 60 arasında olan köyler ağırlıklı olarak Orta Zamantı havzasında yer almaktadır. Bu köylerin diğer köylerden daha fazla artması lokal farklılıklarla ilgilidir. Örneğin Çakılıkaya ve Esenköy daha verimli ve geniş tarım arazilerinin olması, Demircili ve çevresindeki köylerde madencilik faaliyetleri bu artış eğilimi üzerinde etkili olmuştur.

Ortalama aritmetik artış hızları -5 ile +5 arasında olan yerleşmelerin nüfus eğilimi her iki dönemde de stabil olarak kabul edilmiştir.

1980-2015 yılları arasında ilçe genelinde ortalama aritmetik artış -16,9 olarak gerçekleşmiştir. Yani sahaya hâkim olan görüntü nüfus kaybıdır. Nüfusu artış eğiliminde olan yerleşmeler yalnızca Kaynar ve Şabanlı köyleridir. Bu köylerdeki eğilim aslında fazla nüfus kaybetmemeleri ile ilgilidir. Çünkü Kaynar 1980 yılında 1000 civarındaki nüfusu, 2015 yılında 338'e inmiştir. Şabanlı'nın ise 684'den 537'ye inmiştir. Yani her iki köyde de nüfus azalmış ancak bu azalma diğer yerleşmelere nispeten daha az gerçekleşmiştir. Bu durum üzerinde Şabanlı köyünde farklı iktisadi faaliyet kollarında çalışan nüfusun, Kaynar'ın ise çok geniş tarım arazilerinin ve hayvancılık potansiyelinin etkisi vardır.

Harita 3: 1935-1975 ve 1980-2015 Yılları Arasında Köylerin Nüfus Artış Eğilimleri (Ortalama Aritmetik Artış Hızı)

Bu dönemde nüfusu en fazla azalan yerleşme, ilçe merkezidir. Bütün köylerde nüfus azalma eğiliminde iken bundan tabii olarak en fazla etkilenecek olan yerleşme ilçe merkezidir. İlçe merkezi her yıl ortalama 100 kişi kaybetmiştir.

Sahada nüfusu azalma eğiliminde olan köylerin mekânsal dağılışında belirgin bir toplanma yoktur. Azalmadaki değişim üzerinde kaybedilen nüfusun miktarı daha belirleyici olmuştur. Yani artık yalnızca orta ve yaşlı nüfusun kaldığı dolayısıyla nüfusu minimum seviyeye inen köylerde nüfus artış eğilimi 0 ile -9 arasında gerçekleşirken hala kaybedecek genç ve orta yaşlı nüfusu bulunan köylerde bu değer daha fazla çıkmıştır (Harita 3).

4. SONUÇ

Bu çalışmada Pınarbaşı İlçesinin nüfus gelişim ve değişim süreci tarihsel kaynaklar ve mekânsal verilerle birlikte değerlendirilerek günümüze kadar geçirdiği süreç değerlendirilmiştir.

İlk olarak Osmanlı dönemi tahrir kayıtlarında 1527 yılında 15 bin civarında olan nüfus 36 yıl sonra yaklaşık %42'lik artışla 1563 yılında 21 binin üzerine çıkmıştır. 1563'ten sonra yaşanan iç karışıklıklardan dolayı çok sayıda köy terk edilmiştir. Bu durumu 1712 yılında Afşarların buradaki harap haldeki köylere iskân ettirilmesi sürecinden anlaşılmaktadır. 93 harbi sonrası buraya iskân ettirilen Kafkas nüfusun Uzunyayla kesimine, Uzunyayla'yı mevsimlik olarak kullanan göçebe nüfusun da Orta Zamantı havzasına iskân ettirilmesiyle nüfus sayısında önemli bir büyüme yaşanmış ve 1914 yılında 51 binin üzerine çıkmıştır. Ancak sahada yaşanan yoğun göç hareketleri nüfus sayısında azalmaya neden olmuştur. 1985'den bu yana ortalama her köyden 200 civarında insan ayrılmış bunun ortalama yaklaşık 15'i yurtdışına göç etmiştir. Nüfusun gelişim seyrinde göçler sürekli ön planda ve etkili olmuştur. Günümüzde de ilçeden kopuş süreci devam etmektedir.

Pınarbaşı ilçesindeki nüfus gelişim seyri çevresindeki ilçelerle ve Kayseri kırsal nüfusu ile benzer bir yapı göstermektedir. Bu durumu hızlandıran ve kolaylaştıran bir faktör olarak Kayseri kentinin çekici etkisi ön plana çıkmaktadır.

Köyler bazında nüfusun artış eğilimi Cumhuriyet dönemi içinde kabaca 1980'li yılların başına kadar devam etmiş ancak bu tarihten günümüze kadar artış eğilimi negatif bir eğilim göstermiştir.

Araştırma sahasının nüfusun gelişim seyri bakımından en bariz özelliği göç olgusunun tarihi boyunca sürekli gündemde kalmasıdır. Osmanlı Devleti döneminde Kafkaslardan ve Balkanlardan buraya iskân ettirilenler, yerleri değiştirilenler ile Cumhuriyet dönemi içinde 1960 sonrası Avrupa'ya yaşanan göçler, yine bu dönemde başlamak üzere ülke içi yaşanan göçler, sahada nüfus hareketliliğinin çok fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Akay, T. (2009). *Kafkasya'dan Uzunyayla Havalisine Göçler ve İskân (1859-1876)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, H. (2001). *16.yy'da Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie D'asie*. Paris.
- Çelik, A. B. (2008). *Fırka-i İslâhiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, E. (2009). *Salnamelere Göre Sivas Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habiçoğlu, B. (1993). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskanları*. İstanbul: Nart Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. (2010a). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2010b). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. ve Uluğtekin, M. (1998). *Salnamelerde Kayseri Osmanlı Ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Köy Envanter Etüdleri (116 köy). (1981). T.C. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Planlama Dairesi Başkanlığı.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Selvitop, A. (2004). *Hicri 1288 (M.1871) ve Hicri 1306 (M.1888) Tarihli Sivas Vilayet Salnamelerinin Günümüz Harflerine Çevrilmesi ve Mukayeseli Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solak, İ. (2007). *XVI. Yüzyılda Zamantı Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı*. Konya: Tablet Yayınları.
- Yinanç, R.-Elibüyük, M. (1988). *Maraş Tahrir Defteri (1563)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yinanç, R.-Elibüyük, M. (2009). *Kayseri Tahrir Defteri (1563)*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 65a.
- MİMU-Umumi Nüfus Tahriri, 1928.
- DİE-Genel Nüfus Sayımları (1935-2000).
- TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2012).